

Els béns del sistema educatiu de les Illes Balears

Martí X. March Cerdà

RESUM

En aquest article pretenem posar de manifest, per una part, els punts més significatius del sistema educatiu no universitari i universitari de les Illes Balears i, per una altra, reflexionar sobre determinats aspectes del sistema educatiu que tenen a veure, entre altres qüestions, amb la convivència educativa des de la perspectiva del gènere o d'altres col·lectius o amb tot el que implica el posar en valor l'educació en uns moments de crisi econòmica global i en què es planteja canviar el model de creixement econòmic espanyol o de les Illes Balears. Es tracta, doncs, de parlar no solament del mal o mals de l'escola, sinó també dels béns de l'escola, dels aspectes positius de l'educació. Sobre aquestes qüestions i d'altres volem reflexionar amb l'objectiu de tenir una visió global i comprensiva del sistema educatiu de les Illes Balears.

RESUMEN

En este artículo pretendemos poner de manifiesto, por una parte, los puntos más significativos del sistema educativo no universitario y universitario de las Islas Baleares y, por otra, reflexionar sobre determinados aspectos del sistema educativo, que tienen que ver, entre otras cuestiones, con todo el que hace referencia a la convivencia educativa desde la perspectiva del género o de otros colectivos, o con todo el que implica el poner en valor la educación en unos momentos de crisis económica global y en unos momentos en que se plantea cambiar el modelo de crecimiento económico español o de las Islas Baleares. Se trata, pues, de hablar no sólo del mal o males de la escuela, sino también de los bienes de la escuela, de los aspectos positivos de la educación. Sobre estas cuestiones y de otras queremos reflexionar con el objetivo de tener una visión global y comprensiva del sistema educativo de las Islas Baleares.

MALS DE L'ESCOLA I BÉNS DE L'ESCOLA

Una de les característiques que defineixen la realitat educativa de les Illes Balears fa referència a la qüestió del fracàs escolar. Tot i que es tracta d'una qüestió que suscita molts de debats en el si de la societat o de la comunitat de les Illes Balears, i també en el marc polític, és evident que la problemàtica o la realitat educativa de les Balears no es pot reduir a l'existència d'unes taxes molt elevades de fracàs escolar. Tanmateix, des d'aquesta perspectiva, és evident que es tracta d'un tema recurrent a l'hora d'abordar reformes educatives, presentar resultats estadístics o a l'hora que, en la literatura i el debat pedagògic, apareguin unes obres determinades que fan que aquesta temàtica sigui un element transcendental. Amb tot, s'equivoquen els qui pensen que el mal anomenat fracàs escolar és un problema recent, que és una qüestió que es planteja, fonamentalment, al nostre país, o que és un tema que hem de relacionar amb la LOGSE o qualsevol altra llei educativa. La realitat educativa, encara que alguns tendeixen a simplificar-la, resulta més complexa. Èxit i fracàs escolar, creixement i crisi de l'educació, van junts des del moment en què es va dur a terme el procés d'institucionalització de l'educació; es tracta de construccions educatives fetes d'acord amb l'evolució social i pedagògica.

Els informes de l'OCDE o d'autors diversos han posat de manifest la necessitat de definir de manera clara el concepte de fracàs escolar. En aquesta perspectiva, podem assenyalar que hi ha

tres manifestacions inicials sobre el fracàs escolar: 1) La primera manifestació, que té lloc durant l'etapa de l'educació obligatòria, es concreta quan el rendiment de l'alumne és significativament inferior a la mitjana o quan ha de repetir un any escolar —quan la legislació de cada país l'hi obliga; 2) La segona manifestació es concreta quan l'alumne abandona els estudis abans d'acabar l'educació obligatòria o quan acaba els estudis i no n'obté el certificat corresponent; 3) La tercera es produeix quan es demostren de manera pràctica les dificultats i els entrebancs per integrar-se en el mercat de treball amb què topen els estudiants que no tenen els coneixements ni les competències necessaris que haurien d'haver obtingut en l'etapa de l'educació obligatòria. Es tracta, doncs, d'una conceptualització del fracàs escolar que té, des del nostre punt de vista, un seguit d'aspectes positius: en primer lloc, perquè defineix de manera clara el que s'entén per fracàs escolar; en segon lloc, perquè, amb aquesta conceptualització, es pot fer una aproximació estadística a la realitat d'aquesta problemàtica educativa diferencial; en tercer lloc, perquè, amb aquesta conceptualització, es posa de manifest l'existència de diferents tipus i lectures del fracàs escolar; en quart lloc, perquè podem identificar les àrees en què es produeix un descens del rendiment educatiu; en cinquè lloc, perquè aquesta «classificació» del fracàs escolar permet fer-ne una anàlisi de les causes de manera específica, completa i integral, i, finalment, és evident que aquesta tipificació diferencial del fracàs escolar posa les bases de la política integral i sectorial que s'ha de dur a terme per disminuir aquesta problemàtica educativa.

Amb tot, també és necessari afegir a aquesta conceptualització dues aportacions noves a la definició del fracàs escolar. Així, cal fer referència als alumnes que fracassen perquè no s'adapten a les normes del centre i que són qualificats de conflictius, violents, mandrosos, mal educats, renouers, etc.; són alumnes que solen incrementar el nombre dels qui fracassen i que, els darrers anys, augmenta de manera significativa. Però, la realitat del fracàs escolar també es manifesta en la destrucció de l'autoestima d'alguns alumnes; es tracta d'un grup d'alumnes que, per raons diverses, solen presentar unes característiques personals de desànim, de desmoralització o d'apatia; una situació, doncs, de baixa autoestima d'uns determinats grups d'alumnes que tenen una traducció important des de la perspectiva del rendiment escolar.

D'acord amb aquest plantejament sobre l'enfocament del fracàs escolar, és necessari tenir en compte les reflexions que ha introduït Daniel Pennac, a la seva obra *Mal d'escola*, sobre aquesta qüestió. És una obra que no pretén donar dades, no vol fer cap tipus d'anàlisi sociològica i no és una obra sobre el fracàs escolar. És un llibre que té un objectiu més simple i un plantejament més personalitzat; és una obra que analitza la realitat del fracàs escolar des de les entranyes del conflicte, des de la dimensió personal del fracàs, des de l'anàlisi del que fou una soca en els estudis; una anàlisi que vol posar de manifest que estadísticament tot s'explica, però que personalment tot es complica.

Així, algunes de les afirmacions que fa en el llibre són una prova real del que significa viure el fracàs escolar:

«¡No sobre la escuela! Todo el mundo se ocupa de la escuela, eterna querrela entre antiguos y modernos: sus programas, su papel social, sus fines, la escuela de ayer, la de mañana... No, ¡un libro sobre el zoquete! Sobre el dolor de no comprender y sus daños colaterales».

«En todo caso, así es, el miedo fue el gran tema de mi escolaridad: su cerrojo. Y la urgencia del profesor en que me convertí fue curar el miedo de mis peores alumnos para hacer saltar este cerrojo, para que el saber tuviera una posibilidad de pasar».

«A todos los que hoy imputan la constitución de bandas solo al fenómeno de las banlieues, de los suburbios, les digo: tenéis razón, sí, el paro, sí, la concentración de los excluidos, sí, las agrupaciones étnicas, sí, la tiranía de las marcas, la familia monoparental, sí, el desarrollo de una economía paralela y los chanchullos de todo tipo, sí, sí, sí... Pero guardémonos mucho de subestimar lo único sobre lo que podemos actuar personalmente y que además data de la noche de los tiempos pedagógicos: la soledad y la vergüenza del alumno que no comprende, perdido en un mundo donde todos los demás comprenden. Sólo nosotros podemos sacarlo de aquella cárcel, estemos o no formados para ello».

«Tengo doce años y medio y no he hecho nada».

«Prohibido el porvenir». [...]

«Algunos chicos se persuaden muy pronto de que las cosas son así, y si no encuentran a nadie que los desengañe, como no pueden vivir sin pasión, desarrollan, a falta de algo mejor, la pasión del fracaso».

«Pero, para que el conocimiento tenga alguna posibilidad de encarnarse en el presente de un curso, es necesario dejar de blandir el pasado como una vergüenza y el porvenir como un castigo».

«Ahora bien, en la sociedad donde vivimos, un adolescente instalado en la convicción de su nulidad —y he aquí, al menos, algo que la experiencia vivida nos habrá enseñado— es una presa».

«Los males de la gramática se curan con la gramática, las faltas de ortografía con la práctica de la ortografía, el miedo a leer con la lectura, el de no comprender con la inmersión en el texto y la costumbre de no reflexionar con el tranquilo refuerzo de una razón estrictamente limitada al objeto que nos ocupa, aquí, ahora, en esta aula, durante esta hora de clase, ya puestos a ello».

«Una sola certeza, la presencia de mis alumnos depende estrechamente de la mía: de mi presencia en la clase entera y en cada individuo en particular, de mi presencia también en mi materia, de mi presencia física, intelectual y mental, durante los cincuenta y cinco minutos que durará mi clase».

«Sucede con la pedagogía como con todo lo demás; en cuanto dejamos de reflexionar sobre casos particulares (pero, en este campo, todos los casos son particulares), para regular nuestros actos, buscamos la sombra de la buena doctrina, la protección de la autoridad competente, la caución del decreto, el cheque en blanco ideológico».

«El saber es primero carnal. Son nuestros oídos y nuestros ojos los que lo captan, nuestra boa la que lo transmite. Nos llega por los libros, es cierto, pero los libros salen de nosotros mismos. Un pensamiento hace ruido y el placer de leer es una herencia de la necesidad de decir».

«Si, además del de los maestros célebres, esa antología ofreciera el retrato del profesor inolvidable que casi todos nosotros hemos conocido una vez al menos en nuestra escolaridad, tal vez obtuviéramos ciertas luces sobre las cualidades necesarias para la práctica de ese extraño oficio».

«Hasta dónde puedo recordar, cuando los profesores jóvenes se sienten desalentados por una clase, se quejan de no haber sido formados para ello. El “ello” de hoy, perfectamente real, abarca campos tan variados como la mala educación de los niños por la agonizante familia, los daños culturales vinculados al paro y a la exclusión, la subsiguiente pérdida de los valores cívicos, la violencia en algunos centros, las disparidades lingüísticas, el regreso de lo religioso, y también la televisión, los juegos electrónicos, en resumen, todo lo que alimenta, más o menos, el diagnóstico social que nos sirven cada mañana los primeros boletines informativos».

A partir d'aquestes frases de Daniel Pennac podem veure clarament quina concepció té del fracàs escolar, de quina manera aborda el problema, la manera com el reubica en una dimensió comprensiva, en una dimensió personal; és una dimensió personal, però que té en compte el context social. En qualsevol cas, un element fonamental de la seva reflexió és, com no podia ser d'una altra manera, el professor, l'actitud, la conducta, la formació i professionalització, l'autoritat moral que té, la percepció que hom té sobre el seu rol, sobre el seu paper. És un aspecte, doncs, fonamental a l'hora d'abordar les solucions al fracàs escolar.

Des d'aquesta perspectiva, a Espanya les darreres setmanes s'ha plantejat un debat entorn de la figura del professor, en tant que és autoritat pública; és una proposta a la qual cal fer algunes matisacions. Efectivament, no hi ha dubte que, en unes determinades situacions, l'autoritat del professor està en crisi; amb tot, no podem fer generalitzacions ni tampoc negar la realitat. La solució a aquesta qüestió és complexa: n'hi ha que plategen aprovar una disposició legal que defineixi els professors de l'escola pública com a autoritat pública, amb tots els efectes legals d'aquesta figura, o, també, dotar les aules de tarimes amb un objectiu molt simbòlic, o també que els estudiants s'hagin d'aixecar quan entri el professor a l'aula. Són mesures simbòliques que no ataquen l'arrel del problema, sinó únicament a la seva manifestació. L'autoritat del professor ha de ser moral o no és autoritat, requereix moltes mesures, algunes de les quals poden fer referència a aspectes legals. Aquestes mesures, però, seran insuficients i parcials, si no s'hi involucren les famílies, si no tenen un efecte rehabilitador o de servei a la comunitat educativa. Calen mesures, també, que reforcin la figura de l'equip directiu del centre, que enforteixin l'autonomia de les escoles i la capacitat que tenen d'adoptar mesures; els professors han de rebre formació per poder resoldre conflictes o dissenyar plans de convivència, de manera que donin una imatge potent dels centres, dels professors, etc. En tot cas, la formació dels docents no pot ser quelcom aïllat d'altres mesures de caire legal, pedagògic, organitzatiu, familiar, d'imatge o social.

Tanmateix, el tema de l'autoritat real o moral del professor no es pot plantejar al marge de fets que són prou importants: l'existència de violència en el si dels mitjans de comunicació, els problemes dels pares per controlar els fills, l'augment del nombre de joves que maltracten els pares, el d'estudiants que pateixen assetjament escolar per part dels companys, la conflictivitat que hi comença haver entre pares i professors, etc. El problema de l'autoritat del professor —que s'ha d'abordar— no pot implicar com a solució la judicialització dels conflictes. Aquestes qüestions són, en qualsevol cas, més complexes. Ara bé, la complexitat del tema no pot implicar no prendre decisions; i, en l'adopció de solucions, hi han de participar totes les administracions educatives, tots els sectors de la comunitat educativa i el conjunt de la societat civil a través dels mitjans de comunicació, associacions educatives, sindicats, empresaris, etc. Es tracta de facilitar mesures que siguin aplicables,

realistes, que puguin modificar petites coses de la vida quotidiana dels centres; no solament han de ser mesures legals o repressives, sinó també educatives, de feina comunitària, de col·laboració entre les famílies i la comunitat educativa, etc.

En qualsevol cas, és evident que la necessitat de delimitar amb precisió el concepte de fracàs escolar no és una qüestió nominal o formal, sinó que és fonamental, no solament per conèixer i comprendre aquest fenomen educatiu, sinó també a l'hora de cercar les propostes de solucions a aquesta problemàtica educativa important i significativa. Des d'aquesta òptica, és evident que la conceptualització que hem fet sobre el fracàs escolar, i educatiu, implica l'obligatorietat de saber els factors, enfocaments, models i causes que n'han possibilitat l'existència. En qualsevol cas, i al marge de la visió unilateral de cada enfocament explicatiu del fracàs escolar, el que cal destacar és el procés de complexificació en l'explicació del fracàs escolar. I aquesta visió complexa és, al nostre entendre, una manera excel·lent de poder abordar solucions integrals a aquesta problemàtica educativa individual i social.

Així doncs, tot i que no resulta fàcil oferir una visió rigorosa sobre el fracàs escolar, actualment hi ha una tendència progressiva a utilitzar un model multinivell o multivariable per poder-ne fer una explicació i una interpretació adequades. La interpretació ens ha d'oferir elements per saber si aquest fracàs escolar és una conseqüència de la feina dels professors, de la manca de recursos, de la manca de motivació o d'interès dels estudiants; si és per culpa dels valors socials imperants en una societat específica, de les expectatives familiars, de les característiques dels alumnes, del tipus de centre educatiu o del nivell de cohesió social. Un informe de l'OCDE sobre el fracàs escolar assenyalava que és el producte de la interacció de tres tipus de variables: a) les psicològiques, que fan referència als factors cognitius i psicoafectius; b) les socioculturals, que fan referència al context social dels alumnes i característiques de la família, i, c) les institucionals, que fan referència a l'escola, als mètodes d'ensenyament utilitzats, currículum o manca de recursos pedagògics. Per tant, el fracàs escolar només es pot entendre des d'una perspectiva multidimensional. Així, a partir d'aquest enfocament multidimensional, ens interessa saber quins alumnes no superen els estudis?, de quins països provenen?, són homes o dones?, a quina classe social pertanyen?, quines característiques tenen les famílies?, pertanyen a la categoria d'immigrants?, on viuen?, a quin tipus de centre assisteixen?, quin és el PIB que cada país destina a educació?, quina política educativa s'aplica?, quina autonomia tenen els centres?, en quines àrees escolars fracassen?, etc. Volem tenir una radiografia, un diagnòstic real del problema allunyat d'abstraccions i de generalitats que en el fons no aporten gairebé res.

Conèixer la realitat escolar és fonamental per amortir les conseqüències que aquesta problemàtica pot tenir en l'autoestima dels estudiants, en la moral dels docents, en el desconcert de la comunitat educativa, en la segregació social o escolar dels fracassats, en l'existència de visions negatives de centres educatius, en la visió social pessimista i apocalíptica de l'escola, en la posada en marxa de reformes educatives equivocades, en el desenvolupament econòmic, en la cohesió social, etc. El fracàs escolar, i aquesta és una qüestió prou important, pot tenir, i té, conseqüències significatives a tots els nivells, la qual cosa obliga a tenir-ne un coneixement acurat i precís de la realitat, a posar en marxa polítiques preventives adequades i a desenvolupar els mecanismes que impedeixin la cronificació del problema, o, encara pitjor, la institucionalització d'una exclusió social i escolar permanent.

Tanmateix, en relació amb el discurs sobre el fracàs escolar, cal tenir en compte, des del nostre punt de vista, dos elements fonamentals. En primer lloc, el fracàs escolar no és un fet inevitable i té solució, té solucions; el fracàs escolar necessita moltes mesures educatives que ataquin l'arrel del problema, i han de ser mesures concretes, de vida quotidiana, que resolguin situacions específiques. Per tant, cal rebutjar els missatges que donen per perduda aquesta batalla educativa. I, en segon lloc, pensam que seria important instaurar un nou discurs social sobre el mal anomenat, però real, fracàs escolar; en el sentit que el fracàs escolar no és el que caracteritza tota la realitat de l'educació; el sistema educatiu està, també, ple d'èxits educatius individuals, institucionals o socials; cal abandonar, doncs, tant el discurs apocalíptic com el conformista sobre la realitat educativa actual. Cal insistir en la idea que guanyar la batalla del fracàs escolar és possible i necessari; cal guanyar aquesta batalla per poder abordar, amb garanties d'èxit, els desafiaments i els reptes que la societat del coneixement, la nova societat del segle XXI, planteja a l'educació. Cal conèixer el mal d'escola, els mals de l'escola, però també cal fer referència als béns de l'escola, a tot allò que, malgrat tot, representa, tot el que és positiu de l'educació. I, a les Illes Balears, aquesta és una qüestió transcendental, si es volen millorar tots els punts febles que defineixen la nostra realitat educativa.

UN MANIFEST PER L'EDUCACIÓ: PASSAR DE LES PARAULES ALS FETS

Fa un seguit de mesos que algunes personalitats i organitzacions educatives varen tirar endavant un manifest educatiu titulat «No es verdad». És un document que es fonamenta sobre dos eixos bàsics. Per una part, mostra preocupació per la difusió de creences sobre la institució escolar a Espanya per part d'algunes persones que tenen molt d'impacte mediàtic; aquesta visió de l'escola, segons aquest manifest, distorsiona, d'una manera important i significativa, la realitat educativa. A més, considera que, efectivament, les creences sobre l'escola que es desprenen de les anàlisis d'aquests pensadors es concreten en els punts següents:

a. A l'escola actual s'ensenyen pocs continguts

En aquest sentit, es planteja que l'ensenyament a Espanya conserva encara unes característiques molt tradicionals, malgrat els canvis legislatius que hi ha hagut i els nous plantejaments psicopedagògics que fonamenten aquestes noves normatives educatives. Així, en aquest aspecte, resulta interessant l'afirmació que transcrivim de manera literal:

«La idea de que la LOGSE ha impregnado la enseñanza no universitaria de una práctica pedagógica que abandona el esfuerzo y que se basa en “el todo vale” es un lugar común que no se corresponde con la realidad. El ideario psicopedagógico de esta ley, por más que planteaba cambios de gran interés, nunca llegó a penetrar en la mayoría de las aulas, en gran parte porque la mejora de la escuela no es básicamente una cuestión de leyes sino de cambio cultural, social y comunitario».

Tot i que caldria fer una anàlisi profunda de les legislacions que hi ha hagut a Espanya des dels anys vuitanta fins a l'actualitat, amb l'existència de la LODE, la LRU, la LOGSE, la LOPEG, la LOCE, la LOU, la LOE o la LOMLOU, és evident que no totes les normatives a Espanya han estat aplicades de manera continuada ni amb els recursos necessaris; per tant, el nivell de

penetració que han tingut en la realitat educativa espanyola és molt qüestionable. Però, tampoc no en podem fer cap anàlisi sense tenir un mínim de sentit crític sobre el que es volia fer i el que realment s'ha fet.

b. Els nivells d'exigència abaixen

Aquesta és una de les afirmacions més importants que fan articulistes diversos que analitzen la realitat educativa espanyola. Consideren que els darrers anys o, fins i tot, des de la restauració de la democràcia a Espanya, ha minvat l'exigència per part de les escoles als alumnes. En aquest sentit, la cita següent del manifest és un reflex del que vol expressar aquesta perspectiva sobre el descens del nivell d'exigència:

«La idea de que “los niveles bajan” trata de dar una explicación fácil al evidente fracaso de la escuela. En cada nivel educativo los docentes comprueban la debilidad del conocimiento de gran parte del alumnado. Pero los estudiantes fracasan, precisamente, porque el modelo de enseñanza transmisiva y tradicional, y no otro, no provoca en ellos un aprendizaje duradero y de calidad. Esto siempre ha sido así. No entender las explicaciones de clase, no encontrarle sentido a muchos contenidos escolares, estudiar mecánicamente sólo para los exámenes, olvidar rápidamente lo aprendido y tener que empezar desde cero en cada curso, son experiencias compartidas por muchas personas. Sin embargo, estas experiencias tienden a olvidarse cuando se analiza el fracaso de los estudiantes de hoy».

Per tant, des d'aquesta òptica, és evident que el suposat descens del nivell d'exigència té a veure amb la idea que el model educatiu és obsolet i que, per tant, cal suplantarlo per un altre que tingui en compte, entre altres coses, els canvis socials, com ara la importància d'Internet; ha de reflectir que els problemes mundials són interdisciplinaris i ha de tenir en compte que no hi ha certeses absolutes i que el futur és incert. Per tant, cal que l'escola sigui capaç de llegir aquesta nova realitat.

c. L'alumnat és pitjor que el d'abans

Aquesta és, també, una de les afirmacions que es diuen d'una manera reiterativa. Ens podem fer una sèrie de preguntes: en què es basa aquesta afirmació?, hi ha dades que la confirmin?, què es compara quan es diu l'alumnat d'ara o el d'abans?, es té en compte el procés de democratització que ha sofert el sistema educatiu espanyol des de fa anys?, etc. No es tracta, tampoc, de fer valer una afirmació del sociòleg francès Baudelot, qui afirmà en un llibre que el nivell educatiu augmentava, malgrat tot, però sí que hem de tenir en compte una idea fonamental: el perfil dels estudiants canvia a mesura que passen els anys; saben altres coses i segurament n'ignoren d'altres que són importants, però, segurament, el nivell educatiu dels estudiants espanyols o del sistema educatiu mai no havia estat tan elevat com ara, malgrat tots els problemes existents. En aquest sentit, és interessant l'afirmació del manifest sobre aquesta qüestió:

«Son diferentes, pero no peores. Los niños, niñas y jóvenes de hoy, y los de antes, son el producto de la sociedad en la que viven. Juzgarlos negativamente como colectivo es un ejercicio simplista y una forma de ocultar la responsabilidad de la sociedad adulta. La incitación permanente al consumo (piénsese, como

ejemplo dramático, en los anuncios sobre los juguetes navideños), la diseminación continua de la cultura del éxito, del triunfo y de la superficialidad, la conversión de los niños, niñas y adolescentes en objetivos permanentes del mercado y la forma de vida acelerada y estresante propia de los adultos con los que viven son, entre otras, realidades que influyen poderosamente en su desarrollo».

L'afirmació que els estudiants d'abans són millors que els actuals és, també, una afirmació històrica. Sempre s'ha dit que els estudiants saben menys que les generacions anteriors. La majoria de vegades és una afirmació parcial. La realitat és que els alumnes d'ara, amb totes les contradiccions o ignoràncies, tenen un nivell educatiu diferent del de les generacions anteriors, però no inferior. A més d'aquesta constatació, hem de tenir en compte que el nivell de democratització de l'educació ha arribat al conjunt de la població; el nivell d'analfabetisme primari s'ha instal·lat en els sectors més vells de la societat; el nivell educatiu de les dones comença a ser superior que el dels homes; les diferències territorials, tot i ser evidents, de cada vegada són menys significatives, etc. Amb tot, no podem oblidar que el nivell d'analfabetisme funcional en la societat actual és prou significatiu, perquè hi ha una certa dicotomia entre l'increment de coneixement general i l'individual, i perquè el paradigma de l'aprenentatge al llarg de tota la vida és encara incipient, malgrat els avanços que hi ha hagut al respecte.

Les anàlisis apocalíptiques sobre l'estat del nostre sistema educatiu no responen a la realitat; sí que responen a la realitat, els problemes, fracassos, abandonaments, malestars docents, la desorientació educativa dels pares, etc. Són, però, qüestions que no fan més que posar de manifest el diagnòstic del nostre temps. Tenim un problema que cal abordar, però s'ha de fer des de la serenitat, el rigor, la tranquil·litat, l'optimisme, el realisme, el gradualisme, etc. Com hem dit qualche vegada, cap temps passat fou millor en educació. Les estadístiques i els resultats ho ratifiquen: el nivell educatiu de les persones, de la societat a Espanya, a les Illes Balears, ha millorat de manera significativa.

d. Hi ha molta «pedagogia» i poca ensenyança

Ara s'estén l'afirmació que els professors tenen massa coneixements i plantejaments pedagògics, però els manquen coneixements disciplinaris o de continguts específics. L'exemple més clar d'aquesta idea ha estat la polèmica que hi ha hagut el darrer curs en relació amb el Màster de Formació de Professorat de Secundària. Efectivament, és una afirmació molt estesa entre la societat en general i determinats sectors de professors o de la Universitat.

En aquest sentit, és necessari fer referència a una sèrie de fets que ratifiquen una realitat contrària a l'afirmació inicial: els únics professors que tenen una formació inicial psicopedagògica són els mestres d'educació infantil i d'educació primària; els professors de secundària, batxillerat o formació professional tenen simplement la formació que les proporciona el CAP; i els professors d'Universitat no tenen cap tipus de formació didàctica. Per tant, és evident que la formació dels professors té mancances didàctiques o psicopedagògiques. I la formació psicopedagògica no és contradictòria amb una formació sòlida de continguts disciplinaris. Efectivament, necessitam professors ben formats en continguts específics, però també en pedagogia. La realitat de la formació a Europa ens mostra clarament aquesta línia.

En qualsevol cas, d'acord amb el que diu aquell manifest, és interessant la reflexió següent:

«Pero hay más. En una profesión centrada en la práctica, los docentes de secundaria y de primaria han tenido una formación muy poco vinculada a los centros escolares (sería inimaginable algo similar en la formación de los médicos, por ejemplo). Por lo demás, en la universidad, donde, no lo olvidemos, se forma a los futuros docentes, no es necesaria ninguna formación pedagógica o didáctica para ser profesor. Es de justicia reconocer aquí el esfuerzo realizado por los docentes de nuestro país que han intentado dar respuestas a los problemas profesionales de su trabajo a pesar de su insuficiente formación inicial, de la cual, obviamente, no eran responsables».

A tot això hi hem d'afegir una altra reflexió: en el món actual és absolutament necessari que la formació dels estudiants no es fonamenti solament en la perspectiva del coneixement —que també és bàsica—, sinó també en tot el que afecta la capacitat, la metodologia de continuar aprenent. I aquest és un tema important a l'hora de plantejar que l'ensenyament s'ha de basar en la qüestió de les competències, les quals integren continguts, actituds i habilitats. Els reptes del nostre món, de la societat actual, impliquen, de manera clara, una opció per constituir ciutadans que sàpiguen pensar, aprendre, entendre la nostra realitat, ordenar els coneixements i la informació, i que sàpiguen utilitzar de manera adequada les tecnologies de la informació i de la comunicació. La institució escolar necessita canviar aquelles coses que no li serveixin per adaptar-se a una societat que fa del coneixement un horitzó sense límits.

Quines són, a partir d'aquestes premisses, les alternatives que es planteja el manifest per millorar el sistema educatiu? Tot i que alguns elements de l'anàlisi i de les propostes tenen elements discutibles i simplistes, cal tenir en compte els punts més significatius de la proposta realitzada sobre els canvis educatius necessaris:

1. Centrada en els estudiants i en el seu desenvolupament integral (corporal, intel·lectual, social, pràctic, emocional i ètic).
2. Amb continguts bàsics vinculats a problemàtiques rellevants del nostre món; cercar la qualitat enfront de la quantitat, la integració de matèries enfront de la separació.
3. Amb metodologies d'investigació que promoguin aprenentatges concrets i funcionals i capacitats generals, com ara aprendre a aprendre, en què l'esforç necessari per aprendre tingui sentit.
4. Amb recursos didàctics i organitzatius moderns i variats. Una escola que utilitzi els mitjans tecnològics d'aquesta època de manera intel·ligent i crítica.
5. Amb sistemes d'avaluació formatius i participatius que arribin a tots els implicats (estudiants, docents, centres, famílies i Administració), que impulsin la motivació interna per millorar i que entenguin les persones en totes les dimensions.
6. Amb docents formats i identificats amb la seva professió. Mediadors crítics del coneixement disposats a fer feina de manera conjunta i en xarxa, i que tinguin interès a innovar i investigar.

7. Amb una ràtio raonable i amb professors ajudants i en pràctiques. Han de tenir temps per dissenyar, avaluar, formar-se i investigar.
8. En un ambient acollidor, on el temps, l'espai i el mobiliari estimulin i respectin les necessitats i els ritmes dels menors.
9. Cogestionada amb autonomia per tota la comunitat educativa. Que promogui la corresponsabilitat dels alumnes i que estigui compromesa amb el mitjà local i global.
10. Autènticament pública i laica. El marc legal mínim ha d'estar basat en grans finalitats i ha de comptar amb un ampli consens polític i social.

Tot i que alguns dels punts que planteja el manifest són assumibles, lògics i racionals, cal tenir en compte una sèrie de reflexions sobre les alternatives que proposa:

- 1) Algunes de les propostes educatives plantejades són massa generalistes. Els manca concreció: la música sona bé, però la lletra està mancada de concreció, d'especificitat. És evident que en un manifest general no és possible concretar, però, en la situació actual, les declaracions globals no generen confiança.
- 2) Algunes d'aquestes propostes són ideològiques. Aquest caràcter ideològic, si bé respon a una aposta per l'educació pública, en si mateix no implica millorar el sistema educatiu ni l'educació en nivells diferents. La millora de l'educació a Espanya s'ha de fonamentar en l'escola pública, però no podem oblidar el paper que hi té la concertada des de la perspectiva de la pluralitat i diversitat.
- 3) Algunes de les propostes que planteja són interessants, però se n'ha de quantificar el cost d'inversió que impliquen. Aquest aspecte no és poc important; al contrari, és ben significatiu.
- 4) El manifest sembla que, en alguns aspectes, ignori la descentralització educativa existent a l'Estat Espanyol. Aquesta descentralització és necessària des del punt de vista polític, educatiu, social i econòmic, però afegeix més complexitat al sistema, tant a l'hora d'analitzar les característiques del sistema educatiu espanyol, com a l'hora de plantejar-hi solucions. I aquesta complexitat cal tenir-la en compte en el moment de proposar reformes educatives.

LA CANÇÓ PERMANENT SOBRE EL PACTE EDUCATIU: LA NECESSITAT DE DEIXAR DE BANDA LES DECLARACIONS RETÒRIQUES

No passa setmana que els dirigents i responsables polítics i educatius no parlin de la necessitat d'impulsar un pacte educatiu, tant a Espanya com a les Illes Balears, amb l'objectiu de fer possible una millora real de l'educació, independentment del partit polític que governi. De fet, a Espanya, malgrat el retard educatiu, els problemes de fracàs escolar, els resultats de PISA i d'altres

indicadors, hi ha pocs pactes per l'educació. De fet, podem parlar, a nivell de tot l'Estat, de dos pactes importants: en primer lloc, els pactes de la Moncloa, que varen tenir un transcendència política, social, econòmica i educativa important en un moment en què hi havia una forta crisi econòmica i canvis polítics significatius: la transició de la dictadura a la democràcia. Aquests pactes foren prou interessants i útils en tots els aspectes, tant des d'un vessant objectiu com subjectiu. Tal vegada, la situació econòmica, social i educativa actual obligaria a fer uns pactes semblants que definissin de manera operativa un altre model de creixement del qual l'educació fos fonamental. Cal tenir en compte que, si a Espanya la sortida a la crisi ha d'arribar més tard que a la resta d'Europa o dels països de l'OCDE, és perquè el model que hem tingut i tenim, basat en la construcció, la mà d'obra poc qualificada, la productivitat escassa, etc. El canvi de model no s'improvisa, ans al contrari. El segon gran pacte educatiu fou la Constitució espanyola, que va ser un gran acord entre les filosofies dels grups parlamentaris. L'acord donava joc a l'alternança entre els partits polítics, però es fonamentava en principis que tothom havia de respectar. Un acord, doncs, per continuar millorant l'educació.

En aquest mateix context de pactes per l'educació, també cal fer referència al pacte educatiu que hi ha hagut a Catalunya, que s'ha traduït en una llei d'educació que, si bé no té l'acord de tota la cambra catalana, sí que ha aconseguit el de les forces majoritàries del Parlament català. És un pacte que té punts polèmics, però representa una primera passa envers l'estabilitat del sistema educatiu català.

A les Illes Balears, ja fa temps que es parla de la necessitat d'un pacte, i és plantejat tant des de l'àmbit polític com de l'educatiu. Però, abans de reflexionar sobre el pacte, caldria fer-nos una primera pregunta: pacte, sí; però, per què? Efectivament, aquesta és la primera qüestió que cal respondre, aquesta és la base de qualsevol acord; si no definim el que es pretén, el que es vol aconseguir, segurament el pacte serà inviable. I això també implica la necessitat de clarificar la sinceritat de les respostes, allunyades de qualsevol plantejament políticament correcte o estèticament pertinent.

En qualsevol cas, és evident que és necessari establir els punts bàsics per a la millora real de l'educació i que impliqui no solament la classe política, sinó tota la comunitat educativa i la societat en general. És a dir, els pactes han de respondre a la realitat objectiva de les dades, xifres o dels indicadors, però també a les opinions, als plantejaments que els pares, professors i tota la comunitat educativa en general tenen sobre l'educació. Aquest punt de partida no únicament ha d'implicar un diagnòstic real sobre l'estat del sistema educatiu, sinó també les propostes que arribin de la comunitat educativa per poder integrar-les-hi de manera clara.

Tanmateix, tal com ha estat plantejat en alguna de les introduccions d'aquest *Anuari*, cal tenir en compte que un pacte educatiu no es pot assolir únicament en termes macros, en termes de globalitat. Plantejar un pacte educatiu en termes generals, no resoldria els problemes, sinó que, fins i tot, els podria agreujar. Així doncs, el pacte educatiu ha de partir, també, de la dimensió centre, de la dimensió municipi. Aquestes dues dimensions són clau, si es volen començar a resoldre els problemes, i han d'emmarcar aquests enfocaments micros en un plantejament general.

Quines són les dimensions d'aquest pacte educatiu? Per assolir un acord educatiu, s'ha de plantejar, des del nostre punt de vista, sobre quatre eixos fonamentals:

- a) L'estabilitat del sistema educatiu
- b) La suficiència del sistema educatiu
- c) La qualitat del sistema educatiu
- d) L'equitat del sistema educatiu

Què significa cada un d'aquests eixos del possible pacte educatiu?

- a) Estabilitat del sistema educatiu. S'han d'assolir una sèrie d'acords de mínims per introduir tants pocs canvis legislatius o normatius com sigui possible. S'ha de garantir la continuïtat del sistema educatiu; arribar a un consens de mínims pel que fa als currículums, continguts i competències dels nivells educatius. Han de ser acords que parteixin del model lingüístic de les escoles. S'ha de consensuar el model de gestió de centres; definir el tipus de competències que han de tenir els ajuntaments, etc. És, doncs, el primer element bàsic per conformar un sistema educatiu que tendeixi a l'estabilitat, que possibiliti la confiança de la comunitat educativa. Aquest tipus d'acord implica la desaparició de les discrepàncies o les diferències entre els grups polítics? Evidentment, no, però és necessari saber-ne els acords i les diferències. Qualsevol empresa, per obtenir resultats, necessita estabilitat, continuïtat; i l'educació encara ho necessita més.
- b) Suficiència del sistema educatiu. No hi ha dubte que el sistema educatiu de les Illes Balears presenta dues grans insuficiències. Per una part, no hi ha prou recursos econòmics perquè, d'una manera progressiva, es pugui fer la inversió educativa segons les recomanacions de l'OCDE. Amb tot, hem d'assenyalar que, des que la comunitat autònoma assumí les competències educatives, els governs de les Balears han augmentat de manera significativa la despesa en educació. Per tant, en aquest sentit, la possibilitat d'un pacte entre els grups parlamentaris per incrementar la despesa educativa, tant en el sistema escolar no universitari com universitari, és possible, és viable. Per altra part, també cal assenyalar, però, que no hi ha prou places en general, tot i que han augmentat els darrers anys; en manquen a l'educació infantil i a la formació professional. Així mateix, n'hi ha que tenen una situació deficient, la qual cosa encara fa més necessari introduir canvis substancials en algunes escoles. Fins i tot, és necessari construir centres educatius a les zones que han tingut un creixement demogràfic important, a causa, fonamentalment, de la immigració. Per tant, també des de la perspectiva de les places escolars, és relativament fàcil arribar a acords; manca, en tot cas, la voluntat política real.
- c) La qualitat del sistema educatiu. Qui nega que no sigui necessari un sistema educatiu de prestigi, de qualitat, que ofereixi bons resultats, poc fracàs escolar, un abandonament mínim i que la societat valori de manera positiva els professors i l'escola? La paraula «qualitat» o, fins i tot, la paraula «excel·lent» s'apropien del llenguatge educatiu políticament correcte. Efectivament, el sistema educatiu, tal com plantegen les anàlisis, les dades o els indicadors existents, posen

de manifest que la realitat està lluny de la qualitat necessària: fracàs escolar, abandonament, taxa d'estudiants de l'educació postobligatòria o universitària, poc prestigi de l'educació, etc. Des d'aquesta perspectiva, hi poden haver moltes qüestions que s'hagin de consensuar, però caldria plantejar-les des d'una òptica de realisme: ràtios professors/alumnes, currículums escolars, autonomia dels centres, horari escolar, informatització de les escoles, consolidació d'una Administració educativa professional, models lingüístics de les escoles, etc. Resulta realment tan complex dur a terme un acord de mínims entre els grups polítics i la comunitat educativa? És evident que, si bé resulta gairebé impossible assolir el consens en tots els punts, segurament sí que seria possible aconseguir-ne un que fes possible la recerca d'una qualitat mínima per al nostre sistema educatiu.

- d) L'equitat del sistema educatiu. Totes les dades, tots els indicadors, tant a Espanya com a altres països, posen de manifest que el sistema educatiu espanyol és relativament equitatiu. No és una qüestió poc significativa, ans al contrari. El darrer informe de l'OCDE ho posa de manifest: per una part, el sistema educatiu espanyol millora, malgrat que estigui lluny de la mitjana dels països de l'OCDE, i, per una altra, el sistema educatiu espanyol és prou equitatiu. Com diu l'informe, tot i que un model equitatiu evita la fractura social, també és evident que no dona resposta a les expectatives laborals dels titulats superiors. És una qüestió, doncs, en la qual hauríem de reflexionar. Des de la perspectiva social, és evident que el sistema educatiu de les Illes Balears té un problema: una distribució desigual, entre l'escola pública i la privada concertada, dels alumnes especials, dels que tenen problemàtiques socials o dels immigrants. Des d'aquesta òptica, és necessari plantejar un acord que possibiliti, des d'un realisme possibilista, un acord per millorar aquesta distribució desigual. Això implica que, en el cas que l'escola privada concertada tingui més alumnes de les característiques esmentades, cal incrementar els recursos necessaris per solucionar aquest problema i per disminuir les ràtios professor/alumne de la privada concertada. Una altra mesura podria ser que hi hagi més coordinació entre els centres públics i els serveis socials. Tanmateix, caldrà tenir en compte que no tots els centres públics poden ser tractats de la mateixa manera. És possible, en aquest aspecte, avançar envers més equitat del sistema educatiu de les Illes Balears?

En tot cas, la possibilitat d'un pacte educatiu, que, tal com hem plantejat, ha de tenir elements concrets, elements de micropolítica educativa, només pot tenir èxit si es tenen en compte una sèrie de condicions:

- a) La lleialtat entre les forces polítiques en la recerca d'un pacte de mínims.
- b) La concreció d'aquest pacte mitjançant mesures específiques, mesures possibles.
- c) La concreció del pacte en un temps lògic, és a dir, amb mesures a curt, mitjà o llarg termini.
- d) La implicació, en aquest pacte, de la comunitat educativa, tant els pares com els professors, sindicats d'ensenyament, etc.

En qualsevol cas, la qüestió fonamental és creure en l'educació; s'ha de creure en l'educació per incrementar tant la competitivitat com la cohesió social, però és insuficient per aconseguir una

economia productiva, si no hi ha una iniciativa clara a favor d'aquest model econòmic nou que prioritzi el coneixement per part de la societat, els empresaris, l'Estat. No es pot tenir gent formada si no hi ha una economia que sigui capaç d'integrar aquest capital humà.

L'EDUCACIÓ DE LES ILLES BALEARS: DE LA NECESSITAT DE LA QUANTITAT AL REpte DE LA QUALITAT

A través dels articles dels anuaris publicats, hem posat de manifest els trets més significatius del sistema educatiu de les Illes Balears. Efectivament, les Illes Balears tenen un model educatiu que podríem qualificar d'especial; és un model educatiu que no es correspon, d'entrada, amb el nivell de vida, amb el Producte Interior Brut de les Illes Balears, ni amb la percepció que hom té de la nostra societat. I diem «d'entrada» perquè segurament el model econòmic de les Balears no necessita, de manera general, una gran taxa de gent formada en formació professional, l'ensenyament professional o a la Universitat. El tipus d'economia que s'ha impulsat a les Balears no necessita, de manera clara, una població que disposi d'un nivell d'escolarització significativament elevat.

A aquesta reflexió inicial cal afegir-hi una qüestió important: l'objectiu fonamental del sistema educatiu de les Balears encara és la quantitat. Tot i el que fan l'Administració, les escoles, els professors, el sistema educatiu, que s'ha manifestat de manera reiterada, encara hi ha problemes de places i recursos. És un sistema educatiu en construcció constant; és inestable i insuficient; és un sistema educatiu que no pot abordar, per aquestes raons i d'altres, el repte de la qualitat ni de la modernització real de l'escola del segle XXI.

Les dades i els indicadors existents sobre el sistema educatiu de les Illes Balears posen de manifest que encara queda molt de recorregut per tenir un sistema educatiu modern, estable i de prestigi. Estam, com hem dit més amunt, en una fase de creixement quantitatiu que ens impedeix fer la passa perquè el nostre sistema educatiu esdevingui l'eina necessària per començar a modificar la nostra societat.

Quins són, doncs, els trets del nostre sistema educatiu, des de la perspectiva quantitativa?:

- a) Les Illes Balears es caracteritzen, en part, per tenir un sistema educatiu públic poc estable. Aquesta inestabilitat es concreta en una demografia escolar que, a causa de la immigració, augmenta de manera progressiva. Per això, s'han de crear més places escolars; s'han de construir més centres educatius; s'han d'incrementar les plantilles de docents; hi ha molts de professors interins i els claustres de professors canvien cada any. Però, un sistema educatiu necessita estabilitat, continuïtat, consolidació.
- b) Les Illes Balears tenen un sistema educatiu insuficient des de la perspectiva del finançament, la inversió i la despesa en educació, malgrat els avanços que s'han fet els darrers anys.
- c) Les Illes Balears tenen, d'acord amb les dades existents, no solament un nombre elevat d'alumnes amb fracàs escolar, sinó també un gran percentatge d'alumnes en risc de caure-hi.

- d) Les Illes Balears tenen unes taxes d'abandonament escolar molt elevades, molt significatives en relació amb la mitjana estatal. Aquest abandonament escolar està molt lligat a problemes d'escolarització, a problemes socioeducatius familiars, al mercat de treball, al tipus d'economia turística, etc.
- e) A l'escolarització de les Illes Balears manquen places; l'educació primària i la secundària estan massificades, i les taxes d'escolarització en l'educació postobligatòria (batxillerat, Formació Professional, ensenyament superior no universitari, educació universitària) són baixes.
- f) Les Illes Balears, malgrat el pla d'educació infantil de 0 a 3 anys, necessiten incrementar de manera progressiva el nombre de places d'aquest nivell educatiu en el sector públic.
- g) El sistema escolar de les Illes Balears té elements importants d'una certa dualitat educativa i social.
- h) Malgrat la despesa pública en educació, els problemes de dualització educativa i el fenomen de la immigració escolar, les Illes Balears haurien de tenir més bons resultats.
- i) El fenomen de la immigració escolar a les Illes Balears pot desembocar, si no són adoptades mesures normatives, polítiques, educatives i socials, en la creació de guetos educatius, d'exclusió escolar i social per a alguns centres.
- j) És evident, per tant, que el nivell d'excel·lència del sistema educatiu de les Illes Balears no solament és inferior a la mitjana europea, sinó també a l'espanyola.
- k) El sistema educatiu de les Illes Balears necessita tenir més bona valoració social, més bona percepció de la societat. L'educació, la formació, no és, en el nostre sistema social, un valor afegit, no és un element de valoració social.
- l) Tot i els punts febles del sistema educatiu de les Illes Balears, seria un error no tenir en compte totes les millores quantitatives i qualitatives dels darrers anys; seria un dels errors més greus que podríem cometre. I sembla que la percepció social, l'opinió pública i els mitjans de comunicació posen l'èmfasi en les febleses que té el nostre sistema educatiu i n'obliden els punts forts.
- m) En qualsevol cas, seria important que, a més d'aplicar mesures per continuar millorant el nostre sistema educatiu —com hem posat de manifest en aquest article—, les autoritats i la comunitat educativa duguessin a terme de manera operativa un màrqueting social de l'educació, tant a nivell general com de centre, per intentar augmentar de valor el rol de l'educació en la societat actual en tots els nivells. Per poder ser més efectiu, el sistema educatiu necessita més recursos, simplificar normatives, donar autonomia als centres, perfeccionar la formació dels docents, implicar les famílies en l'educació dels fills, etc., però també necessita campanyes de sensibilització sobre l'educació, els mestres, etc.
- n) També és important assenyalar que la millora de l'educació —com posam de manifest a l'apartat següent— necessita potenciar de manera clara una nova política de relacions entre l'escola i la societat a nivells diferents.

Així doncs, a les taxes elevades de fracàs escolar, abandonament escolar, massificació, manca de places, hi hem d'afegir, per una banda, taxes baixes d'escolarització en els estudis postobligatoris i, per l'altra, els desajustaments en relació amb la utilització de titulats superiors per part de les empreses, és a dir, per part del mercat de treball de les Balears. En aquest context, és evident que, si volem modificar, en part, alguns aspectes del model econòmic de les Balears i introduir-hi indústries noves lligades al coneixement, a la innovació, o decantar-nos per oferir més qualitat turística, amb productes nous, l'Administració haurà de dedicar molts esforços a l'educació, fer una gran inversió educativa. La societat, per part seva, haurà de canviar de valors respecte de l'educació a tots els nivells. En definitiva, el debat de l'educació és cada vegada més un debat sobre l'economia, la societat i la cultura. Estam preparats, a les Illes Balears, per respondre aquests reptes de futur des de la perspectiva de l'educació?

És evident, doncs, que la situació actual de l'educació de les Illes Balears és motivada per factors històrics i pel model de creixement econòmic i el mercat de treball, però aquestes causes no són les úniques que l'han provocada, sinó que n'hi ha d'altres. Ens referim al valor que les famílies, empreses o institucions de les Illes donen a l'educació; a les polítiques educatives aplicades a partir del desenvolupament de la Llei general d'educació de 1970 o de la Constitució, amb les legislacions educatives pertinents; a la demora en les transferències educatives, la qual cosa no ha estat positiva per a les inversions educatives; als recursos dedicats a l'educació, els quals, a més de ser inferiors a la mitjana estatal, han hagut de ser invertits per fer front als processos d'immigració escolar que hem tingut des de mitjan dècada dels anys setanta; a la manca de consens polític i educatiu entre els partits polítics per solucionar els problemes fonamentals del sistema educatiu mitjançant un pacte educatiu de mínims. A més de tots aquests factors, hem de destacar que la institució escolar no està adaptada a la realitat social, ja sigui des de la perspectiva dels continguts i currículums; el model o la cultura organitzativa; la metodologia d'ensenyament i aprenentatge; la tecnologia utilitzada; els serveis complementaris que ofereix o els horaris en què els ofereix; la preparació dels professors o les ràtios; el tractament de la diversitat educativa, etc.

Cal tenir en compte que, segons les anàlisis econòmiques realitzades per experts a partir de les dades o dels indicadors existents al respecte, un dels grans problemes de l'economia balear és la manca de productivitat. L'economia balear ha crescut, fonamentalment, gràcies a l'increment de la mà d'obra, del nombre de treballadors procedents, aquests darrers anys, de la immigració. Aquest fet explica, juntament amb les característiques històriques de la construcció del nostre sistema educatiu i el valor que l'educació té, en general, en la nostra societat, tant per part de les famílies com de la classe empresarial, o, fins i tot, l'Administració.

Per tant, el sistema econòmic de les Illes s'ha desenvolupat gràcies, fonamentalment, a l'augment de la mà d'obra, no a la productivitat. Per això, fins ara el creixement econòmic de les Illes Balears ha necessitat molts de treballadors, els quals han estat proporcionats, en una primera etapa, per la immigració peninsular i, posteriorment, per la internacional provinent de l'Àfrica, Amèrica del Sud o de l'Europa de l'Est. Segons dades del Centre de Recerca Econòmica (Sa Nostra, UIB), les Balears tenen actualment la taxa de població activa més elevada de tot l'Estat, amb un 64,1% dels residents incorporats al mercat de treball. Fa deu anys, aquest índex de població activa era un 8% més baix, la qual cosa significa, segons el CRE, que la xifra de treballadors és de 546.100. Aquest increment

de la població activa a les Balears prové bàsicament de l'afluència de fluxos migratoris que han fet possible un mercat laboral nou.

En aquest context, és evident que el nivell educatiu dels treballadors de les Illes Balears no és la variable més important a l'hora de poder explicar el procés de creixement econòmic de la nostra societat. Des d'aquesta perspectiva, és lògic pensar que el sistema econòmic de les Illes Balears, d'acord amb els seus trets més significatius, no necessita un model educatiu potent, eficaç, generalitzat, eficient o de més nivell, pel que fa a escolarització i resultats. Des d'aquesta perspectiva, que les Balears tinguin la taxa d'estudiants d'educació postobligatòria més baixa d'Espanya és un indicador que parla per si mateix.

D'acord amb aquesta reflexió sobre la realitat econòmica i educativa de les Balears, la pregunta que cal formular-nos és la següent: poden continuar, les Illes Balears, amb aquest model de creixement econòmic, del qual la crisi econòmica actual ha posat de manifest les limitacions i contradiccions? La resposta és, evidentment, que no. El sistema econòmic de les Balears sembla que, segons les anàlisis dels economistes, hagi tocat fons; sembla que ja no sigui capaç d'assegurar un creixement i una prosperitat que possibiliti la productivitat i la cohesió social. Ja no sembla que pugui crear llocs de feina suficients i de qualitat; és com si ja no pogués assegurar el manteniment de la riquesa en la mitjana espanyola.

Per tant, la qüestió que cal resoldre és, sens dubte, el nou model de creixement que necessiten les Balears. Alhora, cal analitzar el paper que ha de tenir la formació i l'educació en aquest nou model de creixement econòmic. Efectivament, si l'economia del segle XXI requereix coneixement i invertir en educació, cal analitzar quin coneixement és necessari perquè les Illes Balears puguin tornar al camí de la prosperitat.

Tot i l'anàlisi realitzada sobre el sistema educatiu de les Illes Balears des d'una perspectiva política, sociològica o educativa, cal fer una sèrie de reflexions sobre el començament del curs actual. Cal destacar, en primer lloc, que està emmarcat en la crisi econòmica i això té conseqüències: un augment del nombre d'estudiants matriculats a la Formació Professional i també a les proves de la Selectivitat de la Universitat; un increment progressiu d'alumnes a l'educació infantil; l'estabilització de les xifres d'alumnes immigrants; l'existència d'aules prefabricades a algunes zones de les Illes Balears; l'existència d'una sèrie de centres de caràcter elitista, ja sigui per raons econòmiques o per raons ideològiques, amb segregació d'estudiants per sexe, etc.

Es tracta, en qualsevol cas, d'unes dades que posen de manifest que la crisi econòmica ha fet augmentar les taxes d'escolarització en els nivells no obligatoris; el retorn a l'escola és, d'entrada, un símptoma de la crisi; la necessitat esdevé virtut. Estam davant un fet positiu, però que s'ha de consolidar en el temps: incrementen els processos d'escolarització als nivells no obligatoris (batxillerat, Formació Professional, ensenyament superior, educació universitària, formació permanent, etc.). Aquest creixement, però, només tindrà sentit en el futur si hi ha un canvi en el teixit empresarial i una demanda de mà d'obra més qualificada. En aquest sentit, hi ha dades que afirmen que l'únic símptoma que l'economia de les Illes Balears reviscola és el Parc Bit, on ha augmentat el nombre d'empreses i el nivell educatiu dels treballadors contractats.

Així doncs, si un dels problemes que té l'economia de les Illes Balears és la manca de competitivitat i productivitat, s'hauria d'utilitzar la crisi econòmica per fer una aposta a mitjà i llarg termini en una doble direcció: incrementar les taxes d'escolarització en els estudis no obligatoris, a partir del batxillerat fins a la Universitat, passant per la Formació Professional, l'ensenyament superior o la formació permanent, i desenvolupar un tipus d'empresa que de cada vegada es decanti més per la innovació en totes les dimensions. És una qüestió que requeriria un autèntic pacte, a les Illes Balears, entre el sector privat i l'Administració pública que facilités el trànsit d'una economia de la quantitat a l'economia de la qualitat, la competitivitat i la productivitat.

Està preparada, la societat de les Illes Balears, per fer aquest canvi de filosofia econòmica? És transcendental, si volem assegurar la prosperitat futura de la nostra societat. Tanmateix, per fer aquest canvi de filosofia s'ha de definir un camí entre l'Administració pública i el sector privat, la qual cosa implica: acords entre els agents socials, accions de reconversió econòmica, accions per part de la iniciativa pública, fer sacrificis, i que la societat sigui capaç d'entrar en aquesta nova etapa.

Està preparat, el sistema educatiu de les Illes Balears, per donar resposta a aquests reptes? La resposta a aquesta pregunta és que l'educació balear necessita reformes importants, tant des de la perspectiva organitzativa com des de l'oferta. I això implica no solament que hi hagi més recursos, sinó fonamentalment que s'ha de definir un camí que possibiliti l'estabilitat del sistema amb la resolució progressiva dels problemes més significatius de l'educació balear. S'ha d'optar per la qualitat real del sistema escolar a partir d'un apropament a les noves necessitats econòmiques, empresarials, professionals i socials. Establir uns acords educatius de mínims podria ser el camí adequat per situar l'educació en el centre instrumental de la nova economia de les Illes Balears; un acord a llarg termini ha de fer possible una transició clara i progressiva envers la introducció de l'economia del coneixement a les Illes Balears, amb tots els canvis que aquesta aposta implicarà per a la nostra economia turística.

Per tant, quan hom diu que el sistema educatiu de les Illes Balears té unes característiques especials, ens referim no solament al model o a l'explicació corresponent, sinó també als indicadors que, d'una manera concreta, fan una radiografia problemàtica de l'estat del nostre sistema educatiu. Algunes dades que presentam en aquest anuari i les reflexions que ja hem exposat en edicions anteriors ens poden ajudar a conèixer l'estat del nostre sistema educatiu, a comprendre'l i a adoptar les decisions adequades. Per millorar-lo, cal partir d'una bona diagnosi, cal saber on volem anar i, sobretot, com hi volem anar. Aquest anuari vol ajudar, des de la modèstia, en aquestes tres direccions.

DE L'EDUCACIÓ DIFERENCIADA AL REPTE DE LA CONVIVÈNCIA, PASSANT PER L'ENSENYAMENT EN CATALÀ, EL BILINGÜISME O EL TRILINGÜISME

No hi ha cap dubte que una de les característiques del segle xx ha estat la revolució de la dona. Aquesta ha estat, és i serà, una de les característiques del segle passat. Efectivament, la dona ha esdevingut una de les protagonistes dels canvis socials, polítics, econòmics o culturals. La dona s'ha fet més visible; ha conquerit espais de llibertat; ha liderat una política d'igualtat legal sense precedents; fa feina perquè aquesta igualtat legal sigui, també, una igualtat real.

Els fets, malgrat les contradiccions, les situacions de desigualtat, les diferències laborals o salarials entre homes i dones, etc., posen de manifest que les dones —sobretot en els països occidentals— de cada vegada més tenen una situació real d'igualtat en uns àmbits determinats. Un dels camps en el qual podem assenyalar que hi ha un progrés important pel que fa a la situació de la dona és, sense cap dubte, el de l'educació. Així, per exemple, a Espanya, hem d'assenyalar una sèrie de fets significatius:

- 1) El fracàs escolar és més masculí que femení
- 2) L'abandonament escolar és més masculí que femení
- 3) L'èxit educatiu és majoritari entre les alumnes
- 4) La Universitat espanyola de cada vegada té un percentatge de dones més elevat
- 5) La conflictivitat escolar es detecta, fonamentalment, entre els homes
- 6) Les alumnes estudien més hores durant la setmana que els homes
- 7) El nombre d'homes repetidors duplica el de dones
- 8) Les dones llegeixen més que els homes
- 9) El nombre de dones titulades és superior al d'homes a la secundària, al batxillerat, a les llicenciatures i diplomatures. Fins i tot, a la Formació Professional —en procés progressiu d'expansió— augmenta el nombre de dones que s'hi incorporen.
- 10) Amb tot, hi ha dades que demostren altres diferències entre homes i dones a nivell escolar. El nombre de dones que estudien titulacions de Ciències o enginyeries és inferior al d'homes, mentre que, a les carreres que tenen a veure amb el que és l'estat del benestar (Magisteri, Infermeria, Medicina, Treball Social, Psicologia, etc.), el nombre de dones és bastant superior al d'homes. El recompte de catedràtiques d'Universitat també és inferior al d'homes, etc.

Davant aquesta realitat, cal fer una sèrie de reflexions: el model educatiu en el qual han estat educades les dones, de manera majoritària, és el més adequat per afrontar els reptes que la societat i l'educació actuals es plantegen?, els valors de responsabilitat, treball, esforç, dedicació, interès, etc., són els que estan més integrats en l'educació de la dona?, o, fins i tot, cal fer una separació de sexes amb l'objectiu de millorar els resultats de les dones i, també, dels homes?

Les propostes d'educació diferenciada tenen defensors a Espanya, a altres països, a les Illes Balears, etc., des d'una doble perspectiva ideològica. Per una part, hi ha sectors conservadors que la defensen per raons de rendiment escolar o per motius ideològics. També hi ha alguns plantejaments feministes que la defensen, malgrat que sigui per altres motius, però en alguns dels casos coincideixen de manera significativa.

A Espanya, tot i que aquest tipus de centres són una minoria, hi ha més d'una cinquantena de centres amb educació diferenciada. Aquesta segregació per sexes a les aules té, a algunes comunitats autònomes, una subvenció com a centre concertat, mentre que a d'altres comunitats no estan subvencionats. Així, resulta curiós que les comunitats governades pel Partit Popular o per partits de centre dreta —País Valencià, Múrcia, La Rioja, Navarra, etc.— subvencionen aquests centres, mentre que d'altres que tenen governs progressistes —Catalunya, Castella-la Manxa, Andalusia o les Illes Balears— no subvencionen aquests centres perquè són discriminatoris.

A les Illes Balears, al Parc Bit (Palma), s'han implantat centres d'educació diferenciada propiciats per sectors de ideologia catòlica. És una aposta que té una resposta positiva per part d'alguns sectors socials, que la justifiquen, a més de per raons ideològiques, amb d'altres de rendiment educatiu. Al marge del debat sobre si aquests centres que imparteixen una educació diferenciada han de rebre subvencions, com a centres concertats, la realitat és que els arguments en contra es fonamenten en la idea que aquesta opció no solament no afavoreix la convivència, la igualtat entre els sexes, sinó que, a més, és una aposta per l'elitisme escolar i social, ja que el rendiment educatiu té a veure, al marge dels factors personals o escolars, amb les característiques socioculturals o econòmiques dels pares. La realitat familiar és, en aquest sentit, un condicionant important de l'èxit o del fracàs escolar.

En qualsevol cas, al marge que, des del nostre punt de vista, l'educació ha de fomentar de manera real la convivència educativa i social i ha de rebutjar les opcions —legítimes i legals— de separació de sexes, cal fer una reflexió sobre tots aquells factors que afavoreixen la millora educativa, tant individual com social. Aquest tipus d'ensenyament, que posa l'èmfasi en el rendiment educatiu, podria provocar, si s'estengués a altres col·lectius —bons alumnes i mals alumnes, immigrants i autòctons, etc.— el reforç de la segregació social, la implantació de barreres entre els col·lectius en funció del rendiment educatiu, la formació de guetos educatius, etc., els quals, a la llarga, dificultarien la convivència, la cohesió social i, fins i tot, la prosperitat econòmica.

Així, fa unes quantes setmanes els mitjans de comunicació es feren ressò d'una informació que deia que a l'Aràbia Saudita s'havia implantat la primera universitat mixta; si volem que la igualtat entre homes i dones sigui real, l'educació ha de ser un instrument significatiu per assolir-la. La segregació per raons de sexe, classe social, procedència, religió, llengua, o d'altres motius, no feria altra cosa que construir una societat poc vertebrada; i d'això ja n'hem tingut massa exemples al llarg de la història i en tenim a l'actualitat.

Un altre dels fets educatius que suscita debats constantment, polèmiques innecessàries o polititzacions interessades és, sens dubte, la qüestió de l'ensenyament en català o en la llengua pròpia de cada comunitat autònoma, en relació amb la qüestió del bilingüisme o del trilingüisme. D'acord amb aquesta realitat, l'*Anuari de l'educació de les Illes Balears 2009* recull dos treballs que analitzen, amb dades objectives, la realitat de la llengua a les Illes Balears, tant en l'àmbit escolar com en l'universitari. Són dos estudis que, al marge de les valoracions que hom pugui fer al respecte o sobre les dades que proporcionen, tenen l'objectiu d'ajudar que les opinions es fonamentin sobre dades objectives.

Aquest debat, però, no solament afecta les Illes Balears, sinó també les altres comunitats autònomes espanyoles que, a més de la llengua pròpia, tenen la castellana: Catalunya, Illes Balears, País Valencià,

Galícia, País Basc i Navarra. A més, els resultats electorals o, fins i tot, les eleccions obrin el debat sobre aquesta matèria tan sensible. No es tracta d'analitzar la realitat de cada comunitat autònoma, però sí de posar de manifest que és una qüestió que ha de ser tractada amb delicadesa, sense entrar en debats sobre qüestions que no són escolars. Les llengües són sempre un instrument de comunicació; la politització que se'n fa —en excés— no resol el problema, sinó que l'agreuja i, fins i tot, genera un debat que no té res a veure amb l'objectiu que les persones siguin bilingües o, si s'escau, trilingües. En tot cas, caldria centrar el debat sobre el tema de la llengua (a les Illes Balears o a altres comunitats autònomes amb llengua pròpia) sobre uns quants punts bàsics:

- 1) Cal partir de l'objectiu que el procés d'escolarització ha d'aconseguir que els estudiants acabin l'ensenyament obligatori tenint un coneixement adequat del català i del castellà. A més, és indispensable, d'acord amb la realitat social, econòmica o professional actual, aprendre almenys una tercera llengua, especialment l'anglès.
- 2) Cal partir, també, d'una realitat difícilment qüestionable: l'ensenyament d'idiomes a Espanya, a les Illes Balears, és realment molt millorable. A més d'introduir canvis metodològics que el millorin, és prioritari formar-hi els professors de manera adequada en tots els sentits. Aquest és un dels reptes fonamentals del sistema educatiu actual a tots els nivells.
- 3) Cal partir de la llengua catalana, en tant que és la llengua pròpia de les Illes Balears, com a llengua vehicular de l'ensenyament obligatori. Es tracta d'aprovar, i d'aplicar-lo, un model que tingui en compte aquest principi, però que integri l'ensenyament de la llengua castellana, no únicament com a llengua oficial de tot l'Estat, sinó com a eina de comunicació estatal o entre els països castellanoparlants.
- 4) Cal introduir l'aprenentatge d'una tercera llengua des dels primers nivells educatius. Ha de seguir, però, una metodologia nova i ha de comptar amb professors preparats i amb tots els mitjans de la societat actual: tecnologies, Internet, etc. L'aprenentatge d'idiomes no solament és un requisit per millorar l'educació en general, sinó que és un objectiu bàsic per millorar el futur personal o social.
- 5) L'aprenentatge de les llengües a partir d'un altre principi: el respecte envers la diversitat lingüística dels alumnes, el coneixement que puguin tenir dels idiomes bàsics de l'escola —català i castellà. És a dir, cal un projecte de centre que, d'acord amb els nivells dels estudiants, pugui ampliar el nombre d'hores lectives de català o de castellà amb la programació de les matèries.

Tanmateix, seria necessari —tant per millorar el sistema educatiu, com per millorar l'ensenyament— que l'aprenentatge de les llengües deixàs de ser una batalla política, ja que, al marge dels efectes directes o col·laterals que pugui tenir, no ajuda a millorar cap tipus d'aprenentatge, sinó que contribueix a fer debats falsos, a dividir la societat en qüestions sensibles, a fer més caòtica la percepció que té la societat de l'educació. Si el pacte educatiu a les Illes Balears és molt complex, és evident que, en el tema de la llengua, la complexitat augmenta per raons electorals evidents o per qüestions de càlculs polítics. En qualsevol cas, no podem qüestionar que, per millorar el rendiment individual o social del nostre sistema educatiu, la qüestió de la llengua catalana, de la llengua castellana

o del trilingüisme és bàsica. Per això, cal un consens entre els grups polítics, la societat i, sobretot, la comunitat educativa. Aquesta qüestió té condicionants polítics, però cal centrar-la en l'òptica educativa en funció del tipus de ciutadans que vulguem tenir a les Illes Balears.

Amb tot, i per acabar aquest apartat, cal fer una aposta per una institució escolar que fomenti la convivència, que no discrimini ningú per raons de sexe, llengua, procedència ni religió. Per tenir una societat vertebrada hem de tenir esment de l'escola: només una escola integradora pot crear una societat cohesionada. En realitat, aquesta ha estat, i és, la gran funció que ha desenvolupat l'escola des de sempre, i el futur pot incidir encara més en aquest objectiu.

LA CONVERGÈNCIA UNIVERSITÀRIA: UNA NECESSITAT MAL DESENVOLUPADA

No hi ha cap dubte que el procés de convergència universitària europea és un dels reptes més importants que té el sistema universitari espanyol i, per tant, també el sistema universitari de les Illes Balears. És un procés que ha de continuar modernitzant la Universitat espanyola, millorant-ne les estructures organitzatives, la docència, els plans d'estudis, la recerca que es duu a terme, la capacitat de transferència de coneixement a la societat, a l'empresa. Hem de continuar avançant, per tant, en qualitat i en excel·lència des de l'equitat.

Tot i la millora que ha experimentat el sistema universitari espanyol des de la dècada dels anys vuitanta, amb la reforma de les estructures i dels plans d'estudis, la creació de facultats o escoles universitàries, l'augment del nombre de professors, la millora de la investigació, la creació d'equips de recerca competitius, l'increment del nombre d'estudiants, etc., després de dècades de creixement quantitatiu, la Universitat espanyola necessita continuar millorant en qualitat.

L'actualitat, per tant, és un moment clau del procés de modernització de la Universitat espanyola. Segons les classificacions existents al respecte, no ocupa posicions adequades, en comparació amb les universitats anglosaxones dels Estats Units o la Gran Bretanya, o les d'altres països europeus. La Universitat espanyola en general necessita reconversions importants pel que fa a les titulacions, els grups o instituts de recerca, etc. En aquest sentit, el Procés de Bolonya pot ser un bon instrument per aplicar aquestes reconversions i poder millorar la qualitat, l'excel·lència i la diferenciació universitària. El Procés de Bolonya no és un objectiu en si mateix, sinó un pretext per introduir els canvis necessaris per ser més competitiu i més productiu. Aquests canvis, però, s'han de fer des d'àmbits diversos: des del finançament, des dels models organitzatius de govern, des de la perspectiva de la relació amb la societat i de la internacionalització. El Procés de Bolonya ha de ser, per tant, un mitjà per continuar millorant la Universitat espanyola i s'ha d'aprofitar per fer canvis legislatius, organitzatius, en el sistema de finançament, en la relació que té amb la societat; canvis macros i canvis micros.

Tanmateix, la manera com ha estat tractat a Espanya aquest procés de convergència no ha estat correcta i, fins i tot, ha estat qüestionat per la comunitat universitària, que han posat de manifest alguns aspectes de la política universitària espanyola que tenen poca relació amb la significació real de la convergència universitària: l'homologació de títols entre tots els països que han signat el

Procés de Bolonya, la mobilitat de la comunitat universitària, la nova metodologia d'ensenyament i aprenentatge, i l'aposta per la qualitat total. Bolonya, a pesar de tot el que s'ha dit, no té res a veure amb privatització, amb manca de beques, amb l'entrada de l'empresa a la Universitat, etc. Hi ha qüestions que són, fonamentalment, de política interna de cada país. En aquest sentit, cal posar de manifest que Europa planteja, des de la perspectiva de les polítiques d'Universitat, una gran diversitat.

El procés de convergència universitària a Espanya s'ha caracteritzat per una manca de lideratge, per l'absència d'un full de ruta i per la precipitació. A més, aquest procés arriba en el moment pitjor: en plena crisi econòmica, la qual cosa fa que hi hagi una gran mancança de recursos econòmics per a les universitats. A més, el Procés de Bolonya s'ha implantat sense fer pedagogia social amb vista a la comunitat, a la societat. I, en aquest sentit, les responsabilitats són compartides, amb més o menys participació.

Així doncs, la necessitat de la convergència topa amb una mala execució del procés i amb la manca de recursos i de comunicació social al respecte. Són dificultats importants, però no insalvables; l'èxit del procés exigirà temps, voluntat de tots els actors, canvis de conducta i d'actituds, complicitat entre l'Administració, la comunitat universitària i els agents socials.

Seria d'ingenus pensar que el procés de reforma universitària acaba quan s'aplica la declaració de Bolonya. La Universitat espanyola, si vol ser de cada vegada més competitiva, necessita més reformes estructurals profundes i a tots els nivells, com hem manifestat anteriorment. Aquests canvis afecten el model de finançament, el sistema de beques, els preus públics, el model organitzatiu, el sistema de funcionament necessari per millorar els resultats universitaris, l'eficàcia i l'eficiència, la presa de decisions en un context participatiu i de transparència.

La Universitat espanyola té punts forts i en té de dèbils, però ha de fer els canvis necessaris per ser la Universitat que necessita la societat del coneixement, la societat del segle XXI. El darrer informe CYD és una bona eina per continuar treballant en la transformació del sistema universitari espanyol. En aquest context, la Universitat de les Illes Balears, malgrat la seva joventut i la manca de recursos —tot i que han augmentat els darrers anys—, malgrat els punts forts que té, el context social, econòmic i cultural, ha d'introduir reformes que facilitin la millora de la qualitat, que possibilitin més relació funcional amb la societat i amb el món empresarial; ha de ser capaç d'atreure més ciutadans de les Illes Balears, ha de captar més estudiants d'aquí i també de fora, ha de poder oferir formació al llarg de tota la vida, tant des de la perspectiva econòmica i professional, com social i cultural.

ELS BÉNS DE L'ESCOLA, MALGRAT TOT

Acabam fent una referència al sentit d'aquest article. D'acord amb el títol, volem posar de manifest que l'educació no únicament és un bé en si mateix, pels beneficis personals, socials, econòmics, culturals, polítics, tecnològics, etc., que té, sinó, sobretot, perquè és la condició indispensable de quasi tot: de la prosperitat econòmica, del benestar social, del desenvolupament cultural, de la sostenibilitat ambiental, de la qualitat de vida i, fins i tot, de la felicitat personal.

L'escola té més béns que mals, malgrat els problemes educatius. La societat en general i la de les Illes Balears en particular han de reflexionar sobre tot el que significa educar i tot el que implica la institució escolar. Aquesta posada en valor no pot ser un acte de voluntarisme polític o personal, no pot ser un acte estètic ni retòric. Ha de ser un acte real, de confiança, un compromís de l'Administració, de la societat civil i de tota la comunitat educativa a favor de l'educació i de l'escola. Només des d'aquest compromís real serà possible recollir de manera clara els beneficis que l'educació té en si mateixa. Només des d'aquest compromís serà possible sortir de la crisi econòmica en condicions més bones amb l'objectiu de possibilitar una economia balear més productiva, més competitiva, més orientada envers el coneixement i la innovació. Aquest és, sens dubte, l'objectiu respecte del qual tothom ha d'articular totes les accions educatives. L'educació pot ser, i és, un element de diferenciació política, ideològica, pedagògica, però també ha de ser un instrument sobre el qual han de convergir tots els esforços, recursos i voluntats d'una societat, d'unes administracions que hi han de col·laborar i d'una comunitat educativa amb la qual cal cercar sinergies.